

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

VI. 1919.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1919.

Het Smedengild van Middelburg en zijn penning.

De gildepennning der smeden wordt door Mr. J. DIRKS in zijn bekend werk over Noord-Nederlandsche gildepennningen als volgt beschreven:

Voorzijde: Een smidsaambeeld, omgeven door de letters IBK of BIK (waarvan ons de zin ontsnapt) en aan een lint geregen een lantaren, een geweeslot, dolken, pistool, schaar, balans en kandelaar. Onder het aambeeld n°. 13 gegraveerd.

Omschrift: (wapentje van Zeeland) D^r M^r. IOHAN . VAN D^e. POELE . SCHEPⁿ. EN RAAD^t. OVERDⁿ. (deken) Vⁿt (van het) SMED^e. GIL^e.

Keerzijde: Een gekroonde voorslaghamer 16-90 en aan een band twee gekruiste bussen, een hoefijzer, een anker, een deurslot met sleutel, een ijzeren stuk gereedschap of as en een ijzeren pot.

Omschrift: . 8 . IAN^S. VN. DEN DRI^SSEN DE^K. AM.
RICKAART OUP. DE^K HAR VN. VOLLENHOO P HACK .
BE^LE

Geelkoper, geslagen, middellijn 33. Plaat 69 n°. 42.

Aan deze beschrijving is niets toe te voegen, maar wij zijn in staat de initialen I B K te verklaren, waarmede Mr. DIRKS geen weg wist. Het zijn die van JACOB BEYERS KNAPE. Daar wij begrepen hadden, dat de letter K hier voor Knape stond, kostte het weinig moeite in het smedenarchief den naam van dezen indrukwekkenden gildeambtenaar terug te vinden. Hij komt als gildeknecht voor in de rekening van 1689/90 op een traktement van 6 ponden vls. voor 15 maanden dienst. BEYERS werkte toen onder deken JANUS VAN DEN DRIESSEN, wiens naam ook op den gildepenning voorkomt. De ijzeren stempels van dezen penning zijn nog in de verzameling ten stadhuize aanwezig.

DIRKS zegt, dat van dit gilde geene ordonnantiën in de door hem geraadpleegde oorkonden voorkomen. Er is dus zoo goed als niets van dit kranige gilde ¹⁾ bekend. Dit geeft ons het recht er het een en ander uit onze eigen aantekeningen over mede te deelen.

Er zijn negen gildeboeken van de smeden in het stedelijk archief aanwezig, waaronder zeer fraaie met zilveren slotjes en met versierde titelbladen, waarop de gekleurde wapens hunner overdekens prijken. Het oudste gildeboek vangt met het jaar 1546 aan. Alvorens een en ander over het voormalige smedegilde mede

¹⁾ Het gilde bestond o a. uit slot-, hoof- en grofsmeden, sinckroermakers, witwerkers, koper- en blikslagers, horloge-, nagel-, bussen-, messen-, schareu-, balans- en hellebaardmakers, zwaardvegers en geelgieters.

te deelen, willen wij de posten vermelden, die over den hierboven beschreven gildepennyng — hun eenigen — handelen. Wij ontleenen deze aan de rekening van 1689/1690. Ze luiden als volgt:

Verteert als wij de stempelsnyder de stempels hebben aenbesteed om de pennyngen mē te drucken £ 0. 2. 8.

Gegeven voor het maken van de stempels per quitantie » 3. 6. 8.

Betaelt voor het maken van 118 nieuwe pennyngen de somme van » 5. 18. 0.

Betaelt aen JANNIS EVERSE JONGELYNCK over tmaken van een blekkebusse per quitansy » 0. 8. 0.

Iedere gildepennyng heeft dus in den beginne een stuiver per stuk gekost, voor de beide stempels werd *f* 20 betaald. De stempelsnijder, hier bedoeld, kan niemand anders zijn geweest dan WILLEM DU PRÉ, die van 1687 tot 1722 aan de Zeeuwsche munt als zoodanig is werkzaam geweest. Ware een ander, minder bekend werkman, de vervaardiger der stempels geweest, diens naam zou in de rekening zijn neergeschreven, thans was dit onnoodig, het was «de stempelsnijder», men kende geen ander. Eenige jaren vroeger besteld, had MATHJS HOOFT JR. ze kunnen snijden, maar deze bekende kunstenaar was reeds in 1687 overleden.

Het was op aanraden van den aftredenden deken geweest, dat tot het aanschaffen van een gildepennyng was besloten. Het gilde bestond toen uit 90 leden. Wij lezen in de notulen van 1690, «dat van nu en voortaan na yder begravenisse aanstonts, ofte ten uystersten den dach daer aen volgende, den knape gehoude sal wezen, praecyselick en sonder versuym, de lijckpennyngen nu

nieulick gemaakt, op te halen, met de boete door yder gildebroeder daer nevens verbeurt, voor welken dienst en moeyte denselven telckens zal genieten en profyteren voor yder penning een stuyver, ten eynde geen en van de zelve in het ongereede sal geraacken. Edoch, ingevalle het mochte gebeuren (twelck verhoopt wort van neen) dat eenygen lijckpenning by ymandt van confreren mocht worden vermist, soo sal denselven confreer gehouden worden daer over aen het gilde yder reyse te voldoen en te betalen de somme van 5 schellingen vls. Toerconden dese resolutie by my onderschreven in myne qualiteyt alhier ingeschreven ten dage en jare als voren». JOHAN VAN DE POELE overdeken.

Voor het ophalen van 90 penningen ontving de knaap bijgevolg 90×1 stuiver = f 4.50. Art. 22 van de ordonnantie op het smedegild van 19 Juni 1706 vult hierbij aan:

«Idem dat soe wanneer eenige gildebroeders ofte zusters komt te overlijden, zullen al de gildebroeders in desen gilde vrij zijnde, gehouden wesen, die daertoe by ordre van den deken door den knape met overnagtse wete en een penninck, versogt zijnde te lycke te komen, op de boete van een schell. ende sal geen onschuldige aengenomen worden, als die daags vóór het begraven van den doode aen den deken sal wesen goedgekeurt. ende degene, die over het te Lyke gaan sal willen verdragen en accorderen, sal gehouden wesen te betalen vyf schell. jaerlycx ende die daer komt uyt te scheyden, sal op het verkiezen van den deken aen den nieuwen deken sulcx moeten bekend maken, ende dan wederom als voren moeten te Lyke gaen».

Wie dus een penning thuis kreeg met een monde-

linge boodschap er bij moest ter plaatse aanwezig zijn, wilde hij niet een schelling boete oploopen, maar hij had het recht zich tegen een jaarlijksche vergoeding daarvan vrij te koopen. Het was dus hier als bij de overige gilden: de penning werd gebruikt tot het oproepen der leden en tevens als controlemiddel. Er komen in de rekeningen eigenaardige posten voor omtrent deze «begraafpenningen», die wij elders niet hebben aangetroffen, waarom wij enkele hier laten volgen:

Rekeningen:

29 dec. 1689—13	meerte 1690. Verteert in 't oversien van de penningen van 10 lijken	1.	1.	10.
1699—1700	Verteert in 't oversien van de penningen van vijf lijken . . .	0.	8.	10.
1701—1702	Verteert in 't oversien van de penningen van 7 lijken. . . .	0.	8.	8.
1702—1703	Verteert in 't oversien van de penningen van 6 lijken. . . .	0.	8.	6.
1703—1704	Van het nazien van de gildenpenningen van 10 lijcke . . .	0.	12.	—
1721—1722	In t oversien van negen Lijkpenningen	0.	19.	—
1731	Als wij tweemaal lijkpenningen nazagen	0.	9.	4.
1719	Van t oversien van 15 lickpenningen	1.	3.	10.
1728	Als wij achtmaal de penningen hebben nagesien	1.	1.	4.
1749	Als wij de penningen nagesien hebbe van tweemaal te lijcke te gaan	0.	4.	8.

Na 1771 komen dergelijke posten niet meer in de rekeningen voor. Wij zien er uit, dat in 1719 de meeste sterfgevallen — 15 — voorkomen, terwijl in 1749 het gilde slechts een tweetal broeders te betreuren had. Waarom telkens vergaderd moest worden om de gildenpenningen na te zien, is mij een raadsel, men maakte toch overal een pretje van! Het oproepen ter vergadering met een penning is langdurig in gebruik geweest, te oordeelen naar een bericht, te vinden in het resolutie boek van 1795.

«Den 1 Juny 1795 compareerde ten huize van den deken A. DE WAREM de twee leden van het gilde met verzoek en uit naam van eenige leden tot het smeden ambaght behoorende, dat den deken den volgenden dag het gilde zou convokeeren, alzoo zij een voorstel te doen hadde, hetwelck hun verzoek door den deken direct is werkstellig gemaakt en heeft den deken daartoe den knape bij alle de leden met een penning volgens gewoonte laten citeeren».

Wij zullen tot besluit eenige bijzonderheden over dit weinig bekende gilde mededeelen.

Zij hadden een eigen merk of teeken, dat uit den volgenden post van 15 okt. 1609, mag worden opgemaakt:

Als wy ommegyngen met het loot omme de mercken daerop te slaen van elck vry meester . . . 0. 12. 4.

Reeds in 1594 komt iets dergelyks in de rekening voor: verteert in Coudekerke als wy ommegingen met het loot 0. 11. 0.

Zij kwamen meermalen in die plaats: noch verteert in Coudekerke als de busmeesters ommegingen met dekens en beleeders en om het gelt van de Busse die de gemeyne supposten jaerlicx geven . . . 0. 14. 6.

Noch verteert in Coudekerke als wij de leerjongens gingen opschryven 0. 12. 0.

De kom van het dorp Koudekerke ligt op een goed uur afstands van Middelburg, de gemeente echter is zoo uitgebreid, dat de buitensingels van Middelburg reeds tot deze behooren. Het zullen dus de onder de schaduw der stad gelegen wijken zijn geweest, die met «Coudekerke» zijn bedoeld.

Rijk is het gilde niet geweest, maar eigen tafelzilver hebben zij toch reeds vroeg bezeten. Nadat in Febr. 1573 op verzoek van Wet en Raad het zilver- en goudwerk van de gilden en schutterijen op de Tresorierskamer was gebracht, werd besloten, dat het in April d. a. zou worden gesmolten, opdat er gouden en zilveren noodmunten van zouden worden geslagen. De gouden noodmunten zouden stukken van 5 schellingen zijn en tegen den koers van *f* 2 worden uitgegeven.

Wij vonden in het archief der smeden de kwitantie terug, die Tresorieren der stad Middelburg aan de smeden hebben gegeven, toen zij 21 Maart 1572 (1573) hunne preciosa hadden opgebracht. Ze luidt als volgt:

«Wy onderschreven Thesauriers, der stede van Middelburg in Zeelant, bekennen mits desen ontfangen te hebben ter Ordonnañ van Burg. Sch. en Raadt der stede voorñ in dato den 19 marty laastleden van Nic. JANSSEN als Deken en HANS VAN MUNSTER als beleder van tghilde van de smeden binnen de voors. stede een silveren vergulden cop en twee silveren capullekens, wegende 29 onssen en een Halff, welcke parthiën wy Thes. belooft hebben en beloven by desen van de voors. stadswegen tvoorn. gilde van de smeden te restitueren ofte de weerde van dien ter ordonnañ van

Burg. Sch. ende Raedt voorñ. In kennisse der waerheyt hebben wy dese met onse gewoonlycke handteeken onderteekent, beneffens de signature van Simon Brouchovens openbaar Not^s. hier toe by ons versogt op den 21 marty 15^e twee en seeventigh».

Men ziet, de kwitantie was in behoorlijken stijl opge maakt, evenwel de smeden hebben hun capullekens niet meer in natura teruggezien. Langzamerhand zijn ze toch weer nieuw zilver rijk geworden; het zou ook al te erg zijn geweest, indien men bij plechtige gelegenheden, bijv. als de heer Overdeken mede ter maaltijd aanzat; niet met fraaie schotels, bekers, enz. had kunnen prijken. Vermoedelijk is ook dit zilver in 1672 of daaromtrent aan de uitgeputte stadskas ten goede gekomen, want in de gildeboeken vonden wij slechts de lijst hunner bezittingen uit de 18^e eeuw terug, waaraan de namen der schenkers, jaren van schenking, alsmede de gekost hebbende prijs zijn toegevoegd.

De schenkingen bestonden uit:

	p.	s.
1710. JOB DUYK, een vergulde kelk	16	7
1714. » » een schenkbord	15	5
1717. AARNOUT DE WAREM, een lampetkan .	10	1
1729. PIETER VAN OVERWAL, een vergulde kelk	17	15
1732. » » » een lampetschotel	19	5
1735. HERMANUS BUYS, een tabaksdoos . . .	14	5
1757. PHS. DU PON, deken, een brootbord . .	12	11

Vervolgens behoorde aan het gilde een ordonnantieboek ¹⁾ met silver sloten, een mantel met een silver

¹⁾ Beschreven in den *Catalogus van het stedelijk museum van oudheden te Middelburg*. 4de uitgaaf. 1910, blz. 89.

plaat voor de knape ¹⁾, een kist met oude boeken en brieven en ook een kist daar de pelle van het gilt in legt, noch een kist daar het silver in is. Een obligatie ten laste der Prov. Zeeland en nog een ander van 100 p. vls. rentende 3 %_o. Daarenboven hadden zij een inkomen aan landpacht en bezaten twee huisjes een genaamd «het Roostertje» (Lomberdstr. c 59) terwijl het ander in het Roosterstraatje bij de Koestraat lag. In 1761 trokken zij aan jaarpenningen van 138 personen 25 p. 18. 6, zoodat zij alles bijéén gerekend nog al over een aardig jaarlijksch inkomen konden beschikken. De smeden bezaten geen eigen gildehuis. Zij vergaderden op verschillende plaatsen ²⁾.

De proef die zij moesten leveren, volgens art. 5 van de ordonnantie van 1706, bestond uit het maken van een platte staaf ijzer «omgeleyt tot dat het zijn volkomen swaarte heeft of een lutschijve van 15 duym over kruys binnenswerx wel grooter maar niet kleender

¹⁾ Cat. voornoemd n°. 185. Ovaal zilveren schild van het smedegild. In het midden een smidsaambeeld met het jaar 1705, aan weerszijden een smidshamer. Daarboven het wapen van burg. JAN v. REIGERSBERG, overdeken, tusschen dat van JAN ANIAS, deken en HERM. v. WIGGERINCK, oud-deken. Beneden staan de wapens van ADR. PAEIS en JAC. v. WEENIGEM, beleeders, daartusschen de stadsburg. Hoogte 16½ br. 13½. Deze zilveren plaat werd door den knaap aan een zilveren ketting om den hals gedragen, ook werd zij bij begrafenissen van een gildebrouder op het lijkkleed gehecht.

²⁾ Zoo vergaderden zij in 1596 in den Konijnenburg (Koorkekhof A 122) in 1599 int goude cruys met de dry burgemeesters. Ook kwamen zij wel bijéén in het Gouden Schoenke (Gravenstr. I 243 of 311), in het Swart Leeuwke op de Varkenmarkt (K 39), in de St. Pieterstr. in de Groene Ridder (A 66), later in 1601 in de Dampoorte, terwijl in 1727 de jaarvergadering gehouden werd in het Schuttershof van de Edele Busse.

ofte in de plaats van de lutschyve een uytsteeckiser te maken zooals deken en beleeders ordonneeren zullen». Er waren natuurlijk andere proeven gesteld voor de sloot-, nagel- en hoefsmeden, uurwerckers ¹⁾, messenmakers en de overige ambachten.

De rekeningen vermelden herhaaldelijk posten van verteeringen en andere uitgaven. Zoo moesten ze betalen «voor het opendoen van de oude kercke en tmaeken van tvuur». In die kerk hadden zij vermoedelijk een gildeglass, dat in 1689 hersteld moest worden en dat hun 2½ p. vls. kostte, in 1737 was het opnieuw in het ongereede. Op de weekmarkt hadden zij eigen kramen, bij de verloting daarvan verteerden de smeden 3 p. 13 sch. Goeden sier maakten zij als er een de eer genoot van deken te worden, als zij JAN TACK hadden zien werken aan zijn proeve, als zij den heer Overdeken en vier proefmeesters trakteerden, als deken GIDEON met zijn vrienden den «consersy» hadden gesproken over tafeldecken, als zij koud yzer ²⁾ hadden verdeeld, enz. enz. Een zeer curieuse post is de volgende:

1) Ordonn. 1706. «Niemand zal tot vrijmeester horlogiemaker worden geadmitteert, ten zij hy als proeve zal hebben gemaakt een zak horologie met een seconde wyzer in het midden tusschen de uur en minuyte wyzer. Ofte een groot Horo. gaand en slaende agt dagen van welke twee proefstukken hy zal mogen kiezen. Het moest gedaan worden ten huize van den deken. «Hij zal gehouden zijn», lezen we verder, «te trekken zijn calieber op een van de plaaten tot zijn proeve gedestineert, beneven het wapen van de stad en die van het smedegild».

2) *Koud ijzer* is eene benaming onder smeden nog bekend in tegenstelling met *warm ijzer*. Het is ijzer van eene bijzondere chemische samenstelling. Warm ijzer is ijzer dat kleine hoeveelheden zwavel of arsenicum bevat en bij afkoeling tot rood gloei-hitte een aantal scheuren en barsten krijgt. Koud ijzer bevat kleine hoeveelheden phosphorus of antimoon en krijgt zonder verhit te worden barsten en scheuren.

1766 ontvangen van JOOST GOETHALS levendig doot 0. 4. 0. Wij vermoeden dat hiermede een ongelukkige broeder is bedoeld, die door lichaamsgebreken ongeschikt was geworden de jaarvergaderingen, maaltijden en andere voordeelen van het gilde te genieten. Het inkomgeld bedroeg voor een vrijmeesterszoon 1 : 13 : 4, voor een inboorlinck 2 : 13 : 4 en een pond vls. meer voor een vreemdeling. De smeden stonden zeer op hun recht, waar het gold het naleven der reglementen. Was er iets niet in orde, dan werd bij het stedelijk bestuur geklaagd, zoo in 1661, toen de bejaarde ELISABETH HANSEN verzocht had in plaats van haar zuster LIVINKEN H. vrij te worden in het nagelverkoopen. Dit was in strijd met de privileges, want nooit waren vrouwen, behalve genoemde LIVINKEN in dit gilde vrij geworden. Wel is waar had ELISABETH een kind te verzorgen, maar zij had het hekelen (wolkaarden) geleerd, iets waarmede weduwen met 3 à 4 kinderen den kost konden verdienen. Daarom verzochten de broeders ootmoedelijk ELISABETH H. niet vrij te maken in 't voorschr. nagelwerk, opdat het privilege gemainteneerd worde, en schepenen en raad gingen daarmede accoord. Wij willen het hierbij laten, na nog even gemeld te hebben, dat het gilde in 1594 uit 36 en in 1761 uit 138 broeders en zusters bestond, en dat de kibbelpartijen en geschillen ook in de smedeboeken een groote plaats innemen.

M. G. A. DE MAN.